

PHILOSOPHICAL SCIENCES

M. HEIDEGGER VS J.-P. SARTRE: ABSURD AND MEDITATION

Marynychuk Y.

post-graduate student

Faculty of Social Sciences and International Relations

Department of Philosophy

Oles Gonchar Dnipro National University

Dnipro, Ukraine

М. ГАЙДЕГГЕР VS Ж.-П. САРТР: АБСУРД І МЕДИТАЦІЯ

Маринчук Ю.А.

аспірант 2 року навчання

факультету суспільних наук та міжнародних відносин

кафедри філософії

Дніпровський національний університет ім. Олеса Гончара

Дніпро, Україна

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14577674>

Abstract

Martin Heidegger and Jean-Paul Sartre approach the question of being differently. Sartre employs the logic of traditional metaphysics and defines existentialism in key traits: existence precedes essence; human being does not have a predetermined purpose; a person defines themselves through the freedom of choice; the negative freedom of subjective will of being is not negated by any projects of self-definition; human life is absurd in its principle-less determinism, and the being of the world does not encompass the meaning of all that is. Heidegger considers it possible to bring a person closer to their essence. He views the person as a being among beings, that is, one who questions their being and believes in their being through forms of meaning. Humanism is regarded by Heidegger as part of metaphysics and the doctrine of the animalistic nature of humans, shaped by education through a certain idea of good, by which a social being of the required kind is formed. The discussion between the works "Existentialism is a Humanism" and "Letter on Humanism" is a discussion between metaphysical and ontological approaches to the question of human being.

The study focuses on an attempt to explain Martin Heidegger's criticism of existential humanism as a subjective project of social existence, in which the ego-consciousness of the human social unit does not need to engage in careful and unhurried contemplation of the nature of things, its essence, and the meaning of being. Instead, the author of the article proposes an analysis of remarks from "Letter on Humanism" developed in the context of Martin Heidegger's later reflections, related to the philosophical term *Gelassenheit*. This analysis aims to explain what is lacking in the calculative thinking of existential humanists and why the framing of things, carried out from the freedom of choice to determine a principled world in an unprincipled life, threatens human self-understanding.

Анотація

Мартін Гайдеггер та Жан-Поль Сартр по-різному ставлять питання про буття. Сартр користується логікою традиційної метафізики і визначає екзистенціалізм в ключових рисах: існування передують сутності; людське буття не має наперед визначеної мети; людина сама визначає себе завдяки свободі вибору; негативна свобода суб'єктивного воління буття не знімається жодним з проєктів визначення людиною себе; життя людини абсурдне своєю безпринциповою детермінованістю, а буття світу не включає в себе сенс всього сущого. Гайдеггер вважає можливим наблизити людину до її сутності. Він розглядає людину сущим серед сущого, тобто таким, яке задається питанням про своє буття і вірить у своє буття формами смислу. Гуманізм розглядається Гайдеггером як частина метафізики і вчення про тваринний початок людини, освоєний вихованням певною ідеєю блага, за якою отримується потрібного ґатунку соціальна істота людини. Дискусія між роботами «Екзистенціалізм – це гуманізм» та «Лист про гуманізм» – є дискусією метафізичного та онтологічного підходів до питання буття людини.

Дослідження зосереджено у спробі дати пояснення критиці Мартіном Гайдеггером екзистенціального гуманізму, як суб'єктивного проєкту соціального буття, у якому его-свідомість людської соціальної одиниці не матиме потреби до уважного і неквапливого обдумування природи речей, своєї сутності і смислу буття. Натомість, зауваження з «Листа про гуманізму» автор статті пропонує розвинути у руслі більш пізніх роздумів Мартіна Гайдеггера, пов'язаних з філософським словом *Gelassenheit*, аналіз якого має пояснити, чого ж не вистачає калькулятивному мисленню екзистенціальних гуманістів і чому обрамлення речей, здійснене від свободи вибору детермінувати у безпринциповому житті безпринциповий світ, загрожує саморозумінню людини.

Keywords: humanism, existentialism, Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre, Gelassenheit, Meister Eckhart, meditation.

Ключові слова: гуманізм, екзистенціалізм, Мартін Гайдеггер, Жан-Поль Сартр, Gelassenheit, Мейстер Екхарт, медитація.

Основний текст. Екзистенціалізм – це гуманізм?

В аналізі Мартіна Гайдеггера, який викладено у «Листі про гуманізм» (1947), екзистенціальний гуманізм запитує про буття не через метафізичне мислення (якому належить постановка основних питань, за якими криється багатство буття), а через природу людини, разом з тим поставивши питання про людське буття в освіті – як стати людиною, а не варваром? Гуманістичне виховання поставлене на те, щоб людське буття було здійснене соціальною моделлю, комуністичним соціалістичним реалізмом. Це посиляє, на думку Гайдеггера, ні до чого іншого як до калькулятивного способу мислення-інструменту для досягнення наперед визначених цілей [6]. Тобто, це мислення, яке «*characterized by human methods of approaching things*» [5]. Мається на увазі нав'язування того, чим речі є за своєю суттю так, щоб вона підходила під ціль; і зрештою виходить, що природою речей маніпулюють заради більш поверхневих бажань до яких зводиться свобода як свобода вибору. Бажанням, до яких воліє людина вона не є відкритою до усвідомлення сутності речі і смислу буття; людина очікує, відповідає за свої очікування і приймає думку, що потрібно очікувати ще чого, ще почекати, помислити вимішені думки.

Уявлення Жана-Поля Сартра про страждання, страх, недобросовісність, мазохізм, ненависть і садизм у його "Бутті та ніщо" є екзистенціальними умовами щодо того, що Бога не існує, людство покинуте у абсурдному світі (у світі, у якому буття не має сенсу всього суцього), не існує наперед встановленого принципу (сутності) існування – і саме тому людське буття можливе (ось за такою свободою від; від будь-якої детермінації; тобто, за свободою, від якої неможливо позбутися; це свобода, знання якої немає; це приреченість на свободу і на буття винним, відповідальним за будь-які детермінації над собою). При цьому, Сартр заперечує самоцінність людини для екзистенціального дослідження: «*An Existentialist will never take man as the end, since man is still to be determined. And we have no right to believe that humanity is something to which we could set up a cult, after the manner of Auguste Comte*» [7]. Відтак, людина розглядається у своїй природі поза своєю сутністю; людина розглядається такою, що свій час життя витрачає на проектування себе і на втрату себе, коли проект змінюється; людина завжди перебуває у відношенні до себе через самоперевищення, і тому трансцендентний аспект є конститутивним суб'єктності; людина під знаком свого теперішнього Я повинна продовжувати шукати те, що їй потрібно, виходячи за межі Я, щось додаючи до Я-творчої суміші.

Натомість, Мартін Гайдеггер ще екзистенціалом Турбота у трактаті «Буття і час» показав, що

має намір наблизити людину до її сутності. А в «Листі про гуманізм» пише так: «*For this is humanism: meditating and caring, that human beings be human and not inhumane, "inhuman", that is, outside their essence*» [7]. Тож, проблема гуманізму полягає в тому, що він представляє лише шлях історичних суспільних формацій до кращого співвіднесення основного погляду (скажімо, християнського або марксистського, які розглядає Гайдеггер) з ідеєю блага, яке б виховувало чесноти душі і тіла, які потрібні для виведення тієї чи іншої людської істоти, не враховуючи її дійсні екзистенціальні потреби (від залишаються сильно чуттєві і перевищено емоційовані почуття – такі як абсурд). Тобто, питання про те, чим має бути наділена людина в своєму існуванні, щоб реалізувати свою сутність – це питання про людську природу і негативну свободу від (від певного, в цілому вільнодозволеного розуміння людської природи рухається пояснення підходу до її сутності).

Звертаючись до розвинених ідей зі складного «Листа про гуманізм», можна у більш пізніх роботах Мартіна Гайдеггера вийти на те, що він намагається сказати.

Медитація та абсурд – як можливості перетину свободи та буття.

В книзі 1959-го р., «Gelassenheit», текстуальне підґрунтя якої було закладено однойменною бесідою 1955-го р., Мартін Гайдеггер використовує філософське слово Gelassenheit, яке Брет Девіс в книзі «Martin Heidegger. Country Path Conversations» (2010) переклав як *releasement*, вивільнення, визволення; і зробив посилання на трактат Мейстера Екгарта «On Detachment», «Відстороненість» [1].

В цьому трактаті (2009) написано: «*What, then, is the essential prerequisite for the birth of Christ in my soul? It is detachment, self-abandonment*» [4]. За збіркою 1981-го року: «*...Here you should know that true detachment is nothing else than for the spirit to stand as immovable against whatever may chance to it of joy and sorrow, honour, shame and disgrace, as a mountain of lead stands before a little breath of wind. This immovable detachment brings a person into the greatest equality with God, because God has it from immovable detachment that he is God and it is from his detachment that he has his purity and his simplicity and unchangeability. You must know that to be empty of all created things is to be full of God, and to be full of created things is to be empty of God*» [3]. Тут сказано про дещо, яке є саме собою щоразу звертання до себе; звертання, яке відсторонене від усіх зайвих сутностей, окрім власної; залишає собі, віддає собі з перспективою завжди бути собою, контактувати саме з собою. Усе це в оригінальному тексті Мейстера Екгарта стосується християнського Бога: відсторонення від свавільної суб'єктивності (орієнтації на самоцінність створених, суцільних речей), дозволяє

суб'єкту відповідати буттю і бути відкритим до таємниці самоприховування буття, що дозволяє повернутися до взаємодії з ним як зі своїм буттям для того, щоб дозволити речам бути у відношенні з єдиним буттям.

Можна припустити, що Мартін Гайдеггер, якщо він звертався до цього джерела, розуміє описане Екгартом, як конституцію буття взагалі і зокрема як Dasein, коли суще відсторонюється з-посеред сущого запитанням про себе, яким викупляється у своє буття (суще завжди уже Dasein, належить собі). Заклопотавшись сутностями речей, людина може повернутись до незабутнього в своїй пам'яті.

Дослідник Скотт Нейтан в книзі «Negative Capability. Studies in the New Literature and the Religious Situation» (1969) відносить Gelassenheit до релігійної думки і пояснює як «дух доступності» і «перед що-є»: *«the spirit of disponibilité [availability] before What-Is which permits us simply to let things be in whatever may be their uncertainty and their mystery»* [11]. Від дієприкметника доконаного виду lassen – *дозволяти чомусь відбуватися*; в сенсі – *залишити щось у тому, як воно здійснює себе*; в сенсі – *непорушність, відстороненість*; або – Willenslosigkeit, *безвольність*; або emptying, *супустошення*. Одно що маєтись на увазі *дати дозвіл речам проявитися самим по собі* (бути даними), шляхом позбавлення себе усього, що унеможлиблює чудесне втручання і відтак – шляхом перетворення суб'єкта в двох позиціях: конституція releasement from willfulness, *звільнення від свавілля*; і достатнє суб'єктивне відношення через Ruhe, *спокій, бути тихим*.

Поворот від індивідуальної і колективної волі у Гайдеггера, як уявлення місця перетину між свободою мислення та ідеями буття, засвідчує Мирослав Попович у книзі «Філософія свободи» (2018): *«В персоналістському «екзистенціальному аналізі» [тобто, в суб'єктивному проєкті буття, Dasein] Гайдеггера було слабе місце: він допускав трактування волі і вибору як колективної волі і колективного вибору і це стало також його особистим вразливим пунктом: Гайдеггер послизнувся на неконтрольованому індивідуалізмі в 1933 році, непомітно перейшовши межу між особистим і колективним Я, що виявилось в його підтримці нацистів. Через колективне Я проникає «загальний рух світу», тоталітаризм і ідейна капітуляція перед нацизмом»* [10]. І тоді *«перед людиною відкривається прірва того, що не має назви і не має смислу, — і ця таїна може бути поіменована як трансцендентність. Шлях до трансцендентності через міфологічний екстаз або через релігійно-спіритуалістичну співпричетність закритий — без участі розуму ніяке єднання людей неможливе. Тільки через розум, «філософську віру» — осмислену констатацію трансцендентного [конотації з трансцендентним відбуваються через філософські слова, екзистенціали] — можливе поєднання людей. І саме на цьому шляху можна знайти смисл історії — поєднання духовного життя народів перед лицем абсурдних ситуа-*

цій створює спільне духовне життя людства і надає історії смисл» [10]. Виходить, що Gelassenheit 1955-1959-их років – це сумарне філософське слово про non-willing, Nicht-Wollen, *не-воління, не-хотіння*. Мартін Гайдеггер вважає за потрібне, щоб дещо залишалось суворо поза волею; краще відмовитись від бажання дечого.

Тож, те, що у «Листі про гуманізм» Мартін Гайдеггер уже постає, як відсторонений від духу часу, від усього, створеного екзистенціальним гуманізмом, – у більш пізніх роботах, 1950-их рр., проявляється критикою у відношенні до осмислення сутності буття через активний інтелект. Суб'єкт мислителя є тривожним, він розділяє з собою прекрасні миттєвості неможливості досягнення безкінечної цілі розуму, яка полягає злитті пізнавальних здібностей людини та речей навколишнього світу до ідентичності, яка розкриється у подальшому прозорістю завдяки відстороненню від окремих сутностей речей і уваги до смислу буття. Зміна перспективи, як і її зміст, – це питання філософської віри [6]. У що вірить Мартін Гайдеггер?

В роботі 1966-го року «Discourse on Thinking (A translation of Gelassenheit)» Мартін Гайдеггер у розділі «Conversation On A Country Path About Thinking» пояснює, що Gelassenheit у значенні *відсторонення* здійснене сучасним мислителем – тим, що мислитель може бути одночасно дослідником, мудрецем і вченим (a Researcher, a Sage, and a Scholar) [5]. Усі вони не відмовляють собі у тому, щоб використовувати такі способи вираження філософських ідей, як діалог, поезія, оксюморон, метафори, дивний або автентичний авторський переклад. Усе це покладено на те, щоб порушити залежність від традиції філософської думки з традиції метафізики [5]. Дослідник Ієн Мур в книзі «Eckhart, Heidegger, and the Imperative of Releasement» (2019) пише, що таким чином Мартін Гайдеггер стоїть на позиції культурного екзистенціалізму (супроти гуманістичному екзистенціалізму Жана-Поля Сартра) у тому сенсі, що Гайдеггер заохочує розуміти філософські поняття (істину, буття, суще і так далі) у концепті «події», «спів-буття», тобто у здійсненні; розуміти як те, що відбувається у суперечностях спроб зіставлення свободи і смислу філософськими словами у форми смислу, якими б існувала свідомість [9]. Ієн Мур вважає, що сутність людської істоти за Гайдеггером найкраще розуміти як Gelassenheit-форму буття (відкриту форму), а це поняття – як *дозвіл бути*, в сенсі *переживати своє буття і переживати себе, врученого своєму дозволу бути собою* [9]. Відкрита істота людина – це та, яка турбується про цілісність себе від негативного (від збереження філософськими словами таємниці відношення існування і сутності), а не залишає в абсурді відсутнього принципу наперед визначеності сутності.

Можна зауважити, що під критикою Гайдеггера стосовно калькулятивного мислення гуманістичних екзистенціалістів – є уявлення про медитативне мислення, яке не є активним інтелектуальним або пасивним споглядальним. Інакше кажучи,

1947-ому р. Мартін Гайдеггер повчає тому, що таке філософське мислення.

Алейн де Бенуа в статті «Jünger, Heidegger, and Nihilism» (2010) приводить визначення Гайдеггера з його аналізу «За межею лінії» (1950) есе Ернста Юнгера «Через лінію» (1950), де Гайдеггер ідентифікує себе не як "Denker" – *мислитель, справа якого досягнення нових істин*, - а як "Erkenner" – *спостерігач, справа якого відкриття нових бачень або точок огляду* [2]. Erkenner – можна припустити сутністю суб'єкта медитативного мислення, яке, можна припустити, полягає в наступному, це «*thinking which contemplates the meaning which reigns in everything that is*» [5]. Існування суб'єкта медитативного мислення представлено в особі пастора, пастуха, який завідомо нездатний до метафізичного мислення.

До прикладу мислення, яке споглядає смисл, який панує в усьому, що є (медитативне мислення) – Гайдеггер відносить «*letting self-will go in favour of divine will*» [5]. І якщо тут сказано про відмову від власної волі у покладанні на божественну волю, то мова про деяку тілесно відчутну чуйність рефлексивної свідомості стосовно відмерлих у ній форм смислу, его-логічна ідея яких не встановлює валідні налаштування (Stimmung), наказу (Fuge, Fügung) і відстороненню-диспенсації (Gelassenheit, Geschick) екзистенційні координати людського онтологічного положення, яке б ставилось під питання своєї неприхованості, під сумнів у все ще таємниці своєї природи, сутності. Мислення, яке все ще б перевіряло чуття дистанції між існуванням та сутністю, між сущим та буттям, між смислом та свободою. Мислення, яке все ще б відбувалось у концепті події, спів-буття.

Висновки.

На що Мартін Гайдеггер у «Листі про гуманізм» вважає нездатним гуманістичний екзистенціалізм? Цей філософський напрямок не пропонує поведінки мислення, який був би відмінний від напруги в опозиції між активністю і пасивністю; в опозиції, яка виражена переживанням існування в абсурді. Цей філософський напрямок не пропонує усвідомленого горизонту подій іншого за доонтологічне розуміння соціального простору у концепті абсурду, у якому неможливо опанувати сенс усього сущого і на цьому досягненні заспокоїти дух.

Мартін Гайдеггер пише, що відкритим простором є той, який долучає «*each to each and each to all into an abiding, while resting in itself*» [5]. Простір, який є точним *перед тим-що-є* кожної смислової форми так, що свідомість існує ними, а не сумнівається у них; так, що дух дозволяє собі злитися з ними, бо налаштований на них, як на власний спокій. Відкритий простір свідомості означає, що суб'єкт перебуває в базовому стані очікування, відпочинку, уважного споглядання речей (має час на неквапливе осмислення головного) і дозволяє собі бути таким (філософським, дистанційованим). У проєкті Жана-Поля Сартра навпаки, більша частина залежить від обставин світу. Структура суб'єкту віри в розум за Мартіном Гайдеггером тримається на свободі від речей (дозвіл виникнути чуттю буття,

тільки про яке й варто мислити) і на відкритості до таємниці (миттєвий і постійний зв'язок з буттям), які зумовлюють такий аспект людської природи як звільнення від усього, що унеможливило рішучість щодо буття [5].

За уявленням Гайдеггера про медитативне мислення виходить непохитна відкритість до таємниці буття через звільнення завдяки свободі від речей, яка береться від уявлення про більш глибоку природу, а це уявлення – властиве природі людині і здійснюється на практиці медитативним мисленням, яке складається з актів очікування (у відмові від зайвих сутностей) і відпочинку (у негативній свободі від, у якій людина займається повторним представленням, пояснює собі актуальну форму смислу, якою існує і залишає відкритим для себе те, на що очікує) [5]. Цей роздум дозволяє припустити, що медитативне мислення – це мислення відстані; мислення, яке поступово позбавляє себе суб'єкта і об'єкта аж до набуття медитативного стану відкритості, у якому відточується зв'язок зі своєю духовною (буттєвою) присутністю у світі.

Пізній Мартін Гайдеггер представляє суб'єктом такої присутності – пастора, пастуха в провінційній місцевості. Пастор не є звичним суб'єктом філософського мислителя або смисловою формою існування свідомості у голос мовлення пастора; а провінція – не є звичною територією для артикуляції філософських ідей. Пастор навмисно є мислителем, оскільки це той мислитель, який не стверджує буття суб'єктивною проєкцією або его-свідомістю, оскільки пастор не панує на мовою або домом мови. Натомість, він випасає словесний наліт невимуснено і асоціативно модерновим чином, як-то за асоціацією мали б відношення одне до одного «поле» і «польові квіти» у «полі, засіяному польовими квітами». Хоча, для провінційного жителя польові квіти на полі є бур'яном, небажаною рослинністю. Тобто, Гайдеггер оминає мову метафізики картезіанського суб'єкта та гегелівське буття – і стверджує, що буття є саме по собі. А коли Мартін Гайдеггер посилається на історію про Геракліта з його висловом «Бо й тут присутні боги», нам ясно, що про буття потурбувалися: воно захищене негативною свободою у таємницю своєї присутності за допомогою вислову, який не виглядає ретельно обдуманим. Замість того, щоб приймати дух часу мислення (як це робить Жан-Поль Сартр стосовно комуністичного дискурсу і традиційної метафізики), Мартін Гайдеггер, який до 1947-го року уже має досвід нацистського духу часу, розкриває «Листом про гуманізм» проблему: європейське мислення має початись заново, оскільки наразі воно втрачається у викликах світу.

Певним ідеалістичним індивідуалізмом Гайдеггер пояснює сутність філософського мислення, як подяку, яка чує, прислухається (Hoeren). Само-вдячність мислення підходить до розуміння фактичності тут-буття через поняття екзистенціальної відкритості (Erschlossenheit). Природою відкритості, яку в себе занурює само-вдячний природі дух є: мовлення (Rede), розуміння (Verstehen) та розташован-

ність (Befindlichkeit) [5]. А це структура розташованої зрозумілості буття-у-світі, яка вимовляє себе, здійснюється як мовлення, це існування свідомості у голос. Умовою мовлення є не знання меж мови та її логіка (бо й дитина, яка чує мовлення дорослих, – має інтуїцію до вільного складання граматики), а змога слухати спершу думки, неначе без наперед принципової вимоги їм бути. А це методика інцептуального мислення пастора (не виражається похвально, навіть якщо виражається не метафізично обдуманно), введене у «Листі про гуманізм» висловом *es hat keine Wirkung, це не має жодного ефекту* і словом *überliefern, передавати*. Передавати філософію без цілі, почати з артикуляції живою думкою, з діалогу. Мислителі не зливаються зі світом у його обставинах, а медитують дистанції для ясного вираження по суті.

References:

1. Dawis B. (2010). Martin Heidegger. Country Path Conversations / Indiana University Press.
2. De Benoist, Alain (2010). Jünger, Heidegger, and Nihilism. URL: <https://counter-currents.com/2010/07/junger-heidegger-nihilism/>.
3. Eckhart, M. (1981). The Essential Sermons, Commentaries, Treatises, and Defense (Transl. and introd. by Colledge, E. and McGinn, B.) / New York: Paulist Press – p. 288.
4. Eckhart, M. (2009). The complete mystical works of Meister Eckhart (Transl. by Walshe, M. O'C) / New York: Crossroad Publishing – p. 19.
5. Heidegger, M. (1966). Discourse on thinking / Harper & Row Publishers, New York – pp. 24, 26, 46, 62, 66, 68-69.
6. Heidegger M. (1977) Letter on Humanism / Harper & Row Publishers Inc. New York – pp. 205, 221.
7. Kakkori L., Huttunen R. (2010). The Sartre-Heidegger Controversy on Humanism and the Concept of Man in Education. URL: https://www.researchgate.net/publication/230539111_The_Sartre-Heidegger_Controversy_on_Humanism_and_the_Concept_of_Man_in_Education.
8. Lipič V. (2021). An exploration of Gelassenheit through Meister Eckhart and Martin Heidegger. URL: <https://metanoia.si/2021/10/10/an-exploration-of-gelassenheit-through-meister-eckhart-and-martin-heidegger/>.
9. Moore, I. A. (2019). Eckhart, Heidegger, and the imperative of releasement / SUNY Press – pp. xvi, xvii.
10. Myroslav Popovych. (2018). Філософія свободи. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Popovych_Myroslav/Filosofia_svobody.pdf? [Published in Ukrainian] – ст. 354-355.
11. Nathan S. (1969). Negative Capability. Studies in the New Literature and the Religious Situation / New Haven, Yale University Press.